

УДК 331. 522. 4 -058. 243. 4(477.8)

М. М. Жибак,

д. е. н., професор, ВП НУБіП України "Бережанський агротехнічний інститут"

Г. М. Христенко,

к. е. н., доцент, ВП НУБіП України "Бережанський агротехнічний інститут"

ФЕРМЕРСЬКІ ГОСПОДАРСТВА ПРИКАРПАТТЯ: СТАН ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЇХ ФУНКЦІОНУВАННЯ

M. Zhybak,

doctor of economic science, professor, Separated Subdivision of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine "Berezhany Agrotechnical Institute"

G. Khrystenko,

PhD, associate professor, Separated Subdivision of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine "Berezhany Agrotechnical Institute"

PRECARPATHIAN FARMS: CONDITION AND THE WAYS OF IMPROVEMENT OF THEIR FUNCTIONING

У статті визначено ефективність функціонування фермерських господарств Івано-Франківської області, здійснено порівняльну характеристику їх діяльності. Окреслено шляхи удосконалення та вказано на основні фактори подальшого розвитку фермерських господарств у сучасних умовах.

In the article the efficiency of functioning of farms of Ivano-Frankivsk region is defined, the comparing characteristic of their activity is done. The ways of improvement and the main factors of further development of farms in modern conditions are shown.

Ключові слова: фермерські господарства, сільськогосподарська продукція, ефективний розвиток, державна підтримка.

Key words: farms, agricultural production, effective development, state support.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ ТА АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ПУБЛІКАЦІЙ

Глибинні трансформаційні процеси в економіці України, що торкнулися систем господарювання аграрних підприємств, зумовили значні зміни в структурі виробництва та обігу продукції за рахунок порушення взаємовідносин як на мікрорівні, так на рівні товарних та ресурсних ринків. В умовах інтеграції в аграрній сфері найбільш ринково-адаптаційні можливості, як показує практика, має сектор приватних господарств населення, який утримує позитивні результати виробництва продукції незважаючи на економічні кризи. І тут в першу чергу заслуговують на увагу фермерські господарства, як одна з найбільш пристосованих до ринку форм господарювання, що з року в рік збільшує обсяги землекористування та валового виробництва відповідно. Вони повинні розглядатися не як альтернатива великим товаровиробникам (існуючим сьогодні агрохолдингам), а як ефективно необхідне їх доповнення, що дозволить більш повно розкрити потенційні можливості сільськогосподарського виробництва на сучасному етапі. Вивченню проблем теоретичного, методичного та практичного аспектів розвитку фермерства в Україні в умовах інтеграції аграрного виробництва присвячені наукові праці: В. Горьового, В. Горлачука, В. Галашука, О. Єрмакова, І. Комалової, М. Макаренка, М. Малика, А. Мармуль, А. Мельника, В. Нечитайла, М. Румянцева, П. Саб-

лука, С. Скрипника, А. Стрюченка, М. Шувальського та багатьох інших вчених. Але в той же час вимагають докладного висвітлення питання сучасного розвитку фермерських господарств в умовах жорсткої конкуренції на внутрішньому та зовнішньому ринках, закономірностей та принципів їх функціонування, удосконалення спеціалізації, матеріально-технічного та землезабезпечення, підвищення їх ефективності на регіональному рівні. Саме це і стало метою даного дослідження.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Фермерське господарство є одним з найбільш пріоритетних напрямів розвитку сільського господарства в державі. Формування та функціонування фермерських господарств зумовлене тим, що сьогодні більшість працездатного сільського населення надає перевагу саме цій формі господарювання і виявляє бажання в них працювати. В Україні фермерами стають, як правило, досвідчені, висококваліфіковані, майстерні люди, які достеменно знають свою справу — агрономи, економісти, механізатори, бригадири. Вони добре ознайомлені з технологією і організацією всієї номенклатури сільськогосподарського виробництва. Проте цих знань і досвіду для фермера, самостійного виробника в умовах ринкових відносин, абсолютно недостатньо. Потрібно оволодіти методами, стилем, рисами незалежного підприємця, наполегливо пізнавати закони ринку, знати свої права, орієнтуватись у за-

Таблиця 1. Порівняльна динаміка фермерських господарств Івано-Франківської області, од.

Регіони	1995 р.	2000 р.	2005 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.
Україна	34 778	42 445	43 150	43 410	42 446	40 965	40 678
Івано-Франківська область	697	632	531	556	561	561	565

конах державної підтримки фермерства. Саме прийняття Закону України "Про селянське (фермерське) господарство" (1991р.) сприяло позитивному розвитку цієї форми господарювання.

На сільських територіях Прикарпаття і Івано-Франківської області зокрема, у перспективі найбільш прогресивним вбачається розвиток великих форм господарювання, які забезпечують суспільно необхідний рівень продуктивності праці. Проте з огляду на інституційні перетворення, що відбулися в Україні, перспективним у досліджуваному регіоні є розвиток малого підприємництва в аграрній сфері і зокрема такої його складової, як фермерські господарства. Порівняльну динаміку фермерських господарств наведено в таблиці 1.

Як бачимо з наведених у табл. 1 даних чисельність фермерських господарств в Україні мала тенденцію до збільшення до 2009 року, а потім зменшення. Для фермерства Івано-Франківської області за аналізований період також характерне то збільшення, то зменшення. Це є свідченням того, що фермерство у західному регіоні не відзначається стабільністю розвитку і в першу чергу в регіоні це зумовлено вагомою часткою у випуску сільськогосподарської продукції підприємствами населення, яка становить 68,9%. Господарства населення продовжують залишатися основними виробниками окремих видів продукції, якими у 2012 році вироблено 39,2% загальнообласних обсягів зерна, 99,2% картоплі, 91,7% овочів, 91% плодів та ягід, 60,3% м'яса, 97,2% молока та 90,9% вовни. Сільськогосподарські підприємства забезпечують майже усе виробництво ріпаку, сої, соняшнику, 60,8% зернових культур, 75,2% цукрових буряків (фабричних), 73,4% яєць; зростає їх частка у виробництві м'яса — із 18,1% у 2005 році до 39,7% у 2012 році. Однак у розвитку аграрного сектору зростає роль сільськогосподарських підприємств, частка яких в обсягах по області зросла за рік із 27,9% до 30,2% (проти 2005 року — на 20,4 в.п.). Порівняно з 2011 роком агроформування збільшили виробництво продукції на 15%, господарства населення — на 2,9%, фермерські господарства за цей період — на 23,5%. Слід відзначити що на кінець 2012 року у досліджуваному регіоні нараховувалось 565 фермерських господарств, з яких понад 70% були економічно активні.

Найбільше фермерів господарює у Рогатинському районі (85 господарств), Тлумацькому (60), Галицькому (59), Тисменицькому (58), Верховинському (53) районах, найменше — у Рожнятівському районі (13) та Долинському районі (10).

Основним ресурсом аграрного виробництва і фермерських господарств у тому числі є земельні ресурси, стан яких відображається не тільки на ефективності процесів аграрного виробництва, а й на стані зовнішнього середовища взагалі. Раціональне використання земельних ресурсів у сільському господарстві передбачає виробництво сільськогосподарської продукції, з метою максимального задоволення потреб населення у продуктах харчування, при забезпеченні відновлення природної родючості ґрунту, збільшення продуктивного потенціалу земельних ресурсів і екологічності їх використання. Землекористування фермерських господарств Івано-Франківщини протягом розгляданого періоду має наступну картину (табл. 2).

Загальна кількість сільськогосподарських угідь у користуванні фермерських господарств області зросла проти 2005 року на 21,1% і склала 27 тис. га, з яких 98,5% припадає на орні землі.

Середні розміри землі в одному господарстві зросли з 34,9 га сільськогосподарських угідь у 2000 році до 47,1 га у 2012 році, а ріллі відповідно з 31,1 га до 44,8 га, що становить 30,6%. Але слід відзначити що у 2012 році 252, або 44,6% фермерських господарств мали в наявності менше 10 га землі. Тільки 7,1% господарств регіону мають у своєму користуванні сільськогосподарські угіддя, що перевищують 100 га, по Україні даний показник становить понад 30%. Активізація діяльності фермерських господарств тісно пов'язана із забезпеченістю трудовими ресурсами.

Незважаючи на те, що спостерігається зменшення кількості працюючих у фермерських господарствах, у той же час випуск валової продукції за досліджуваний період має в цілому тенденцію до зростання. Зокрема у досліджуваному регіоні показники виробництва валової продукції сільського господарства наведено у таблиці 4. У 2012 році фермерські господарства області виробили валової продукції на суму 147,8 млн грн. (у постійних цінах 2010 року), проти 2008 року вона збільшилась на 69 млн грн., або в 1,9 раза.

Таблиця 2.

Показники	1995 р.	2000 р.	2005 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.
Загальна площа землі	X	22,3	20,1	25,9	23,9	25,3	27,0
Площа сільськогосподарських угідь	5,6	22,1	19,7	25,5	23,5	25,0	26,6
Площа ріллі	4,7	19,7	17,7	23,9	22,0	23,5	25,3

Таблиця 3. Порівняльна динаміка чисельності працівників та їх забезпеченість у фермерських господарствах Івано-Франківської області, осіб

1	2	3	4	5	6	7
Регіони	2000 р.	2005 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.
Всього працюючих						
Україна – в цілому	130291	13534	111659	108085	99858	100243
Івано-Франківська обл.	2368	1981	1288	1143	1150	1031
В тому числі жінок						
Україна – в цілому	49918	4 4727	3 2536	31345	26581	26287
Івано-Франківська обл.	853	768	422	346	356	270
Припадає з розрахунку на одне підприємство						
Україна: всього працюючих, з них жінок	3,1 1,2	3,1 1,0	2,6 0,8	2,5 0,7	2,4 0,6	2,5 0,6
Івано-Франківська обл.: всього працюючих, з них жінок	3,7 1,3	3,7 1,4	2,3 0,8	2,0 0,6	2,1 0,6	1,8 0,5

Слід також відзначити, що питома вага фермерських підприємств у загальному обсязі її виробництва всіма категоріями господарств у 2012 році становила 2,7%, у тому числі продукції рослинництва 5,3% та тваринництва 0,5%. Аналізуючи дані таблиці 4 видно що у сільськогосподарській діяльності фермерів значно переважає продукція рослинництва, на яку припадає 89% валової продукції. В основному, фермери області займаються вирощуванням зернових та технічних культур, так зокрема виробництво зернових у 2012 році склало 61,9 тис. т, цукрових буряків — 13,4 тис. т, картоплі — 6,9 тис. т, ріпаку — 8,7 тис. т, овочів — 7,5 тис. т.

Значно меншого розвитку набуло тваринництво, яким займається незначна кількість господарств. Тваринництво вважається найбільш трудомісткою групою галузей сільського господарства. До того ж воно потребує значних капіталовкладень (приміщень для утримання худоби, обладнання та ін.). У фермерів області тваринництво поширене мало саме через його трудомісткість і дефіцит грошових коштів.

Крім того, досить невелика кількість фермерів займається вирощуванням кормових культур і з кожним роком частка останніх у структурі посівних площ зменшується. Це також гальмує розвиток тваринництва у фермерських господарствах. Різкому зменшенню поголів'я тварин у країні й області сприяють і застосовувані тут низькі закупівельні ціни на тваринницьку продукцію. Значний обсяг її основних видів господарства вимушені реалізувати за цінами розмір яких нижче собівартості, що призводить до збитковості виробництва. Саме це і є головною причиною скорочення поголів'я, що спостерігалось у фермерських господарствах до останнього часу.

Необхідною умовою ефективною виробничої діяльності фермерських господарств є технічне та технологічне оновлення, тобто відповідна забезпеченість сільськогосподарською технікою. Це завдання потребує вирішення насамперед на державному рівні, оскільки без цього через кілька років техніка на селі стане повністю непридатною для експлуатації. За рік у фермерських господарствах зменшилась наявність усіх видів техніки за винятком кормозбиральних комбайнів. Однак, незважаючи на всі негаразди, фермерські господарства Івано-Франківщини забезпечують свою життєдіяльність за рахунок сільськогосподарського виробництва. Досягнення економічного ефективного ведення свого господарства є головним завданням фермера-господаря. Фермер повинен повністю покривати свої видатки за рахунок виручки від реалізації продукції і інших оборотних засобів і, крім того, мати фермерський дохід, який спрямовується на утримання сім'ї фермера, а чистий прибуток — на накопичення, в тому числі розширення виробництва та інші цілі. Від реалізації сільськогосподарської продукції в 2012 році фермери регіону отримали 25,2 млн гривень прибутку і рівень рентабельності її склав 19,8%. Позитивними тенденціями є збільшення величини доходу від реалізації продукції та зменшення собівартості реалізованої продукції до збільшення кількості фермерських господарств, які працюють прибутково. В умовах ринкової економіки товаровиробник, яким є фермер, працює для одержання прибутку. Якщо виробництво не забезпечить середньої норми прибутку, яка склалась у відповідній галузі чи на відповідному ринку, то воно втрачає сенс.

Таблиця 4. Виробництво валової продукції сільського господарства фермерськими господарствами Івано-Франківської області (у постійних цінах 2010 року, млн грн.)

Показники	1995 р.	2000 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.
Валова продукція							
Всього,	23,7	40,8	78,8	82,6	84,2	127,9	147,8
у тому числі							
продукція рослинництва,	17,9	30,2	67,7	69,8	68,9	113,5	131,5
продукція тваринництва	5,8	10,6	11,1	12,8	15,3	14,4	16,3

ВИСНОВКИ

Головними факторами, які істотно впливають на розвиток фермерства і вибір напряму виробничої діяльності фермерських господарств як на сучасному етапі, так і на перспективу є забезпечення їх у необхідних розмірах земельними, трудовими, фінансовими та матеріально-технічними ресурсами. Підсумовуючи вищезазначене можна зробити висновки, що для ефективної роботи фермерських господарств, перш за все, потрібна всебічна державна підтримка. негайного вирішення потребують питання з кредитуванням на вигідних умовах фермерів для забезпечення їх необхідним для виробництва сільгосппродукції. Необхідна контрольованість цінової політики при реалізації сільськогосподарської продукції. Обвал цін на сільгосппродукцію, непомірне їх підвищення на матеріально-технічні ресурси, відсутність виваженої фінансово-кредитної політики, запізнення з формуванням інфраструктури аграрного ринку, малоефективна страхова діяльність — всі ці причини породжують несприятливі умови для розвитку фермерства.

Фермери як дрібнотоварні виробники не можуть бути гідними конкурентами крупнішим сільськогосподарським підприємствам. Вони можуть покращити результати і умови діяльності своїх господарств шляхом кооперування коштів і сил на добровільній основі. Економічні взаємовідносини фермерів, які об'єднують землю, технічні засоби, працю для спільного виробництва продукції рослинництва, тваринництва, можуть базуватися на основі розподілу одержаного прибутку з врахуванням кількості та якості землі і технічних засобів, переданих у спільне виробництво, а також їх трудової участі у виробництві. Процес концентрації, який супроводжується ліквідацією малого та середнього виробництва, призводить до підвищення ролі крупних фермерських господарств. У майбутньому в Україні, як і у досліджуваному регіоні, успішно повинні функціонувати великі фермерські господарства, які використовуватимуть у середньому від 100 до 500 га і більше земельних угідь. Також безпосередній вплив на виробничий потенціал та економічну ефективність функціонування фермерських господарств мають: запровадження інноваційних технологічних проєктів, які дозволяють перейти на адаптовані системи землеробства вирощування екологічно чистої продукції; збільшення обсягів кредитування за купівлі насіння, добрив, засобів захисту сільськогосподарськими виробниками тощо. Такі фермерські господарства зможуть забезпечити достатні обсяги виробництва сільськогосподарської продукції, знайти свою нішу і закріпитись на внутрішньому та зовнішньому ринках. Основою концептуального положення стратегії розвитку фермерства в Івано-Франківській області є необхідність формування фермерства то-

варного типу, що доповнюється кооперуванням по збуту і переробці сільськогосподарської продукції, постачанню фермерів засобами виробництва та наданню їм сервісних послуг. Фермерство як рівноправна форма господарювання, повинна зайняти своє місце на ринку продовольства і сировини. Тому необхідно розробити заходи щодо розвитку фермерства, обґрунтувати основні напрями стабілізації виробництва і підвищення ефективності функціонування фермерських господарств, удосконалення фінансово-кредитної та податкової політики щодо цієї форми господарювання.

Література:

1. Горьовий В. Фермерство України: теорія, методологія, практика: монографія. — К.: ННЦІАЕ, 2007. — 540 с.
2. Галушак В. Економічна ефективність виробництва у фермерських господарствах / В. Галушак // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. — Сер. Економіка. — 2007. — Вип. 21. — С. 189 — 193.
3. Белебеха І. Критерії діяльності фермерських господарств / І. Белебеха // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. — Сер. Економіка. — 2006. — Вип. 20. — С. 215 — 217.
4. Кропивко М. Фермерські реалії / М. Кропивко // Газета "Агробізнес сьогодні". — № 22. — (245) листопад 2012.
5. Регіони України 2012: [статистичний збірник] / Держкомстат України; за ред. О.Г. Осауленка. — К., 2013. — Ч. 1. — 368 с.
6. Розвиток села Івано-Франківщини. Державна служба статистики України. Головне управління статистики в Івано-Франківській області. Статистичний збірник: За редакцією Зброй Л. В. — Івано-Франківськ, 2013. — 327 с.

References:

1. Goriovyj, V. (2007), *Fermerstvo Ukrainy: teoriya, metodologiya, praktyka: monographiya* [Ukrainian farming: theory, methodology, practices: Monography], NNCIAE, Kyiv, Ukraine.
 2. Halushchak, V. (2007), "Economic effectiveness of production in farms", *Naukovi zapysky TNEU im. V.Hnatiuka*, no. 21, pp. 189—193.
 3. Belebekha, I. (2006), "Criteria of farming activity", *Naukovi zapysky TNEU im. V.Hnatiuka*, no. 20, pp. 215—217.
 4. Kropyvko, M. "Farming realia", *Agrobiznes siogodni*, vol. 22, no. 245.
 5. Osaulenko, O. (2012), *Regions of Ukraine* [Statistical yearbook], Derzhkomstat, Kyiv, Ukraine.
 6. Zbroy, L. (2013), *State Statistics Service of Ukraine, "Development of Ivano-Frankivsk village. Holovne upravlinnia statystyky v Ivano-Frankivskij oblasti, Statystychnyj zbirnyk"* [Statistical yearbook], Ivano-Frankivsk, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 14.04.2014 р.*